

פרשיות פתוחות וסתומות בתורה

מאת: אהרן קסל

הקדמה

מאמר זה הוא המשך למאמרי הקודם "תפלין, מזוזות ונוסח התורה באשכנז בתקופת הראשונים", שבו עסקנו בהבדלים בנוסח הפרשיות שבתפלין ובמזוזות בין רש"י, רבנו תם ונוסח התורה המקובל היום בעם ישראל. ראינו שאין להתפלא על השינויים שבין נוסחי רש"י ורבנו תם לבין הנוסח המקובל, משום שנוסחי רש"י ורבנו תם הם מייצגים נאמנים של מגוון נוסחי התורה המצויים באשכנז בימי הביניים הקדומים, קודם חדירת הנוסח המקובל (נוסח המסורה הטברני, עם הכרעותיו של הרמ"ה) לתפוצות אשכנז. מקורם של נוסחים אשכנזיים עתיקים אלו הוא מהמזרח, ופירושי רש"י לתורה ולתלמוד מהווים אפוא שריד לאותו עולם נוסח שנעלם. במאמר הבאנו כמה מחקרים שבחנו ספרי תורה וכתבי יד עתיקים מאשכנז. אחת הקטגוריות שנבחנו הייתה הפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה, ובמאמר זה נעמיק בקטגוריה זו.

חשיבות החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות

בבואנו לאפיין את כתבי היד השונים של התורה, החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות היא קטגוריה בעלת חשיבות הלכתית מהמעלה הראשונה. מקור החשיבות הוא הגמרא במסכת שבת האומרת כי "פרשה פתוחה לא יעשנה סתומה, סתומה לא יעשנה פתוחה"¹. כך גם פוסק הרמב"ם בהלכות ספר תורה:

ספר שאינו מוגה במלא וחסר אפשר לתקנו ולהגיהו כמו שבארנו, אבל אם טעה בריוח הפרשיות וכתב פתוחה סתומה או סתומה פתוחה או שהפסיק והניח פנוי במקום שאין בו פרשה, או שכתב כדרכו ולא הפסיק בריוח במקום הפרשה, או ששינה צורת השירות הרי זה פסול ואין לו תקנה, אלא לסלק את כל הדף שטעה בו.²

¹ מסכת שבת, דף קג ע"א.
² משנה תורה, הלכות תפלין ומזוזות וספר תורה, פרק ח, הלכה ג.

אהרן קסל עלה לישראל מאנגליה לפני יותר מ-50 שנה ללמוד מתימטיקה באוניברסיטה העברית. שם השתתף בפרויקט חקר ה"קודים" הטמונים בתורה. כאשר שמע על כתר ארם צובה וקודקס לנינגרד ושמע שיש הבדלים בכתבי ביניהם (כ 200 בתורה) התחיל כתחביב, במקביל לעבודתו כמהנדס בתעשייה האווירית, לחקור את תולדות נוסח התורה. ב-2019 יצא לאור ספרו "העולם המופלא של נוסח התורה".

וכן פוסק ר' יוסף קארו בשולחן ערוך: "פרשה פתוחה שעשאה סתומה או סתומה שעשאה פתוחה יגנז"³; ומוסיף הרמ"א: "ויש אומרים דמותר לתקנו כמו בשאר טעיות. וכן נהגו הסופרים לתקנו אם אפשר לו למחוק שלא יפגע בשם, כי אין לו לחתוך השם ולעשות נקבים ביריעה".

באשר לחלוקה לפרשיות, כותב הרמב"ם במשנה תורה:

ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו, וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם, ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורת השירות כדי לתקן עליהם כל הספרים ולהגיה מהם, וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן-אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו.⁴ [בהמשך מביא הרמב"ם רשימה של 669 פרשיות פתוחות וסתומות בתורה.]

הרמב"ם מעיד שבזמנו לא הייתה מסורת אחידה בחלוקת התורה לפרשיות, ולכן הוא קבע רשימה מדויקת של פרשיות פתוחות וסתומות שתסייע לסופרים בעבודתם. קליטת הרשימה הזו על ידי הסופרים הייתה איטית ושונה בין מרכזי המסירה; בחלקם הושלם תהליך הקבלה מאות שנים לאחר קביעת הרשימה בידי הרמב"ם.

חלוקת הפרשיות באשכנז במחקרו של ד"ר יוסי פרץ

במאמר מקיף דן ד"ר יוסף פרץ בסוגיה זו.⁵ הוא בדק את הפרשיות במדגם של כעשרים מצחפי מסורה מהמאות 13-14 שנכתבו בספרד ובאשכנז, ומצא שרוב המצחפים הספרדיים נכתבו לפי שיטת הרמב"ם, לעומת המצחפים האשכנזיים שנכתבו ברובם המכריע בשיטה שונה. ידוע לנו שר' יום טוב ליפמן מוילהויזן, שנפטר בשנת 1440, העיד כי רוב ספרי התורה באשכנז אינם כתובים בשיטת הפרשיות של הרמב"ם, ובעקבות זאת הוא ניסה להשליט את שיטת הרמב"ם גם שם. פרץ בדק גם מדגם של פרשיות בספר דברים בכ-240 מצחפים אשכנזיים, ומצא שרק בכחמישה אחוזים מהמצחפים יש קרבה גדולה לרשימת הרמב"ם.

³ שולחן ערוך יורה דעה, רע"ה, א.

⁴ משנה תורה, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה, פרק ה, הלכה ד.

⁵ ד"ר יוסף פרץ, 'ספר תורה שלם מאשכנז מהמאה השלוש-עשרה', פרק כ ב- 'לשון ומסורה – אסופת מאמרים', יוסף פרץ, הוצאת מכללת אורות ישראל, 2019, עמ' 483-526.

פרץ בדק את ספר התורה האשכנזי שהוא מכנה "ספר דדן"⁶ ומצא שהספר שייך "לקבוצה הגדולה והטיפוסית (בסך 92%) של כתבי היד הרחוקים מאוד מרשימת הרמב"ם, והם הם המייצגים את המציאות הטיפוסית באשכנז. מצב ריחוק זה מלמד על קדמות ספר התורה, שכן ככל שהספרים מאוחרים יותר, כך הקרבה לרשימת הרמב"ם היא גדולה יותר." ברצף הטקסט בחומש דברים בספר דדן הוא מצא שבע פרשיות שלא הופיעו ברשימת הרמב"ם, ארבע מהן הופיעו ב-77% מכתבי היד שנבדקו, ושלוש האחרות ב-38%. מסקנתו: לא ייתכן שממצא זה הוא הצטברות של שיבושים. "שיתוף כזה בשיעור כה גבוה יכול אפוא להעיד רק על מסורת מובהקת של חלוקה [לפרשיות] המושרשת באשכנז." פרץ ממשיך: "עדות נוספת לקיומה של מסורת חלוקה עצמאית באשכנז עולה גם מהעובדה שכמעט כל אותן פרשיות שבספר התורה דדן השונות מחלוקת הרמב"ם, מצויות ברשימות בבליות עתיקות ובכתבי יד מזרחיים קדומים מהמאות 10-11, בני זמנו של הכתר [כתר ארם צובה]."⁷

מאמרו של ר' מרדכי דב וינטרויב

בשנת 2014 פרסם ר' מרדכי דב וינטרויב מאמר בנושא הפרשיות שגרם לסערת רוחות.⁸ הוא חילק את מאמרו לחמישה פרקים, ובהתאם לחלוקה זו אתיחס למאמר ולתגובות אליו.

א. בפרק א שכותרתו "כתר ארם צובה" הוא מביא את הרמב"ם המציין שהמקור שעל פיו ערך את רשימת הפרשיות שלו הינו ספרו של בן-אשר. וינטרויב מנסה לברר מי היה בן-אשר, והאם ניתן לזהות את ספרו.

ב. בפרק ב שכותרתו "הגיהו בן-אשר" הוא מציין שהסופר שלמה בן בויאעא כתב את הטקסט בכתר ארם צובה. בן-אשר רק הוסיף ניקוד, טעמי המקרא והערות המסורה (שכמעט כולן מתייחסות לכתיב מלא וחסר). על פעולות אלה כותב הרמב"ם "לפי שהגיהו בן-אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות".⁹ ומעיר על כך וינטרויב: "מתיאור זה אנו אמורים לצפות כי בכתר ימצאו תיקונים רבים, תיקונים שהינם תוצאה של הגהתו של 'בן-אשר'. ואכן בכתר נמצאים אלפי תיקונים. כשאנו בודקים את אופי התיקונים. אנו מגלים שכל התיקונים הינם במערכת הכתיב, הניקוד, הטעמים והמסורה, ואילו בנוגע לפרשיות הפתוחות והסתומות לא קיים אפילו תיקון אחד! אנו

⁶ על הספר ראה במאמרו של פרץ 'ספר תורה שלם... ובמאמרי "תפלין, מזוזות ונוסח התורה באשכנז בתקופת הראשונים".

⁷ פרץ, 'ספר תורה שלם מאשכנז מהמאה השלוש-עשרה', עמ' 495-500.

⁸ ר' מרדכי דב וינטרויב, מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות בתורה, חצי גיבורים - פליטת סופרים, אלול תשע"ד 2014, עמ' שלט-שמו.

⁹ שתי המילים הבאות ברמב"ם הן "כמו שהעתיקו" ולי לא ברור מה משמעותן.

יכולים, אם כן, לשער שאת הפרשיות לא הגיה בן-אשר. וינטרויב מסייג מסקנה זו, ומציע שאולי בן-אשר מסר לסופר את רשימת הפרשיות, והסופר חילק את הפרשיות לפי הרשימה. סייג נוסף שהוא מציע מתבסס על העובדה שרוב רובו של טקסט התורה בכתר לא נמצא לפנינו היום, ואי אפשר לראות את כמות ואופי התיקונים שיש בו.

ג. בפרק ג שכותרתו "שיבוש גדול בכל הספרים" ניסה וינטרויב לברר אם בכלל עסק אהרן בן-אשר בתחום הפרשיות. הוא בחן חמישה כתבי יד ידועים הקרובים לכתר¹⁰: **ל, ב, ש, ש1, 3ק**, והתוצאות היו שתדירות הפרשיות השונות מהכתר, כגון סתומה במקום פתוחה, או שבכתבי היד אין כלל פרשה חדשה במקום שבכתר ישנה כזו, היו באחוזים משתנים בחמשת כתבי היד: 15%, 24%, 21%, 23%, 31%. כותב על כך וינטרויב:

תוצאות כגון אלו שזיהינו, זיהה כפי הנראה גם הרמב"ם, וכפי שהוא כותב: "ולפי שראיתי שיבוש גדול בכל הספרים". ראוי יהיה לציין כי גם הרב מרדכי ברויאר שעסק רבות בבירור נוסח המקרא, לאחר שהוא מציין כי ההכרעה על פי רוב בכתבי מתאימה בדיוק לנוסח שבכתר, הוא כותב: "יש מחלוקות רבות בין כתבי היד ביחס לפרשות, ובמקרים רבים המחלוקת היא שקולה. **הערות המסורת אינן דנות בנושא זה כל עיקר; וקרוב לודאי, שנוסח מוסמך של המסורה לא נקבע מעולם בתחום זה**".¹¹

המסקנה העולה מדברים אלה היא כי בטבריה – מקורם של כתבי יד אלו¹² – לא עסקו בבירור מופעי הפרשיות. תחום עיסוקם היה בכתוב, בניקוד, בטעמים ובמסורה בלבד.

יש להוסיף לכך את התופעה המטרידה שכבר הזכירה ר' ברויאר, שאין למופעי הפרשיות שום אזכור במסורה הטברנית, זאת לעומת המסורה הבבלית המציינת את כל המופעים של הפרשיות. ראוי אמנם לציין כי בניגוד למסורה הבבלית הנכתבת כחיבור בפני עצמו, המסורה הטברנית נכתבה על גיליון המקרא ועל כן אין צורך בציון הפרשה, שכן הרווח שבין הפרשיות מסומן בתוך הטקסט של המקרא, אך עדיין היינו צריכים למצוא הערות מסורה המתייחסות לפרשיות בתור תחום ייחוס (כלומר לציין כי מילה זו מלאה בפרשה פלונית) ובמניינים (כלומר לציין את מספר המופעים של הפרשיות הפתוחות ומניין הסתומות). יש לציין כי בתקופות מאוחרות יותר אנו אכן מוצאים מניינים של פרשיות, וזאת בהשפעתו של הרמב"ם.

¹⁰ ראה המאמר הקודם "תפילין, מזוזות ונוסח התורה באשכנז בתקופת הראשונים".
¹¹ ר' מרדכי ברויאר, 'תורה נביאים וכתובים: מוגהים על פי הנוסח והמסורה של כתר ארם צובה וכתבי היד הקרובים לו, הנוסח ומקורותיו', ירושלים, תשמ"ט, עמ' שצו.
¹² לא כולם הועתקו בטבריה גופה, אבל מסורת הנוסח שבהם הינה טברנית מובהקת.

אם אכן כך הם פני הדברים, הרי שחסרון ההגהות בכתר בנוגע לפרשיות מובן ביותר, שכן בן-אשר לא עסק בדבר כלל. מסקנה זו הינה מביכה מאד, שכן לפיה אין למופעי הפרשיות שבכתר שום ייחוס מיוחד, ואין לפסיקתו של הרמב"ם שום בסיס.

ד. בפרק ד שכותרתו "דיון בסמכות הכתר ביחס לפרשיות" מנסה וינטרויב "למצוא ראיות שונות כי סמכותו של בן-אשר הייתה גם בפרשיות, וכי אף לפני פסיקתו של הרמב"ם היה הכתר מקור סמכות בנוגע לפרשיות". לשם כך הוא מעלה ארבע ראיות מעניינות, דן בכל אחת ברצינות, אבל בסוף דוחה כל אחת או ממעיט ממשקלה. לדעתי בעצם העלאת הראיות מדגים וינטרויב יושר אינטלקטואלי.

ה. בפרק ה שכותרתו "מסורת הפרשיות בכתר ארם צובה בתוך שאר כתבי היד" מביא וינטרויב את סיכום מחקריו של פרופ' פנקובר בנושא:

במספר מאמרים בהם בוחן פרופ' י"ש פנקובר כתבי יד מקראיים, הוא מציין שרוב השינויים בפרשיות בין כתבי יד אלו לבין הכתר הינם של החלפה מפתוחה לסתומה או להיפך, ומיעוטם הוספת פרשה או החסרתה. בתוך קטגוריות אלו הוא מוצא כי רוב ההחלפות הינן מסתומה לפתוחה – כלומר פרשה סתומה בכתר הינה פתוחה בכתב יד אחר. בנוגע להוספת והשמטת פרשה, הרי שברוב המקרים מוסיפים כתבי היד האחרים על הכתר, ורק במקרים מועטים מוסיף הכתר על האחרים. משמעות נתונים אלו היא שהכתר שונה מכלל כתבי היד האחרים בכך שהוא ממעיט בפרשיות ובכך שהוא מעדיף פרשה סתומה על פני פתוחה. מסקנות אלו של פנקובר מתחזקות ומתאמתות בבדיקה של כתבי היד שבסעיף ג [ל, ב, ש, 1, ק3].

וכך מסכם וינטרויב את מאמרו:

הנה כי כן, מסורת הכתר הינה שונה משמעותית מהמסורות המתועדות בכתבי יד אחרים, ואם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם.

ואולם, במשפט האחרון במאמרו מסייג וינטרויב את משמעות דבריו:

חשוב להבהיר כי אין בכוונת כותב המאמר לפסוק הלכה, אלא רק לעורר את הלומדים והחוקרים.

תגובת ר' דוד יצחקי לר' וינטרויב והתגובה לתגובה

ב- 2015 פורסמה תגובתו החריפה של ר' דוד יצחקי¹³ למאמרו הנ"ל של וינטרויב, וגם התגובה לתגובה מאת וינטרויב.¹⁴ נסכם את התגובה ואת התגובה לתגובה, סעיף-סעיף:

א. מתקיף ר' יצחקי: "מאמרו [של ר' וינטרויב] נותן רושם ברור, שחס ושלום שקר הנחילונו רבותינו, שבמצוותם אנו כותבים פרשיות ספרי התורה שלנו על פי ספר משונה משאר הספרים – הרי הוא כתר ארם צובה שהגיהו בן-אשר. ומסיק: "ואם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם". עכ"ל בסוף מאמרו. הרי שלדבריו לא רק שאיננו הספר המדויק (בפרשיות) בה"א הידיעה – אלא אינו נמנה כלל בין הספרים המדויקים!" [אני מעיר שוינטרויב כתב אך ורק על נושא הפרשיות].

יצחקי ממשיך להתקיף, ולא רק את תוכן הדברים, אלא גם את וינטרויב באופן אישי: "בתוך הדברים מנסה הכותב לטעון כאילו בן-אשר שעל סמכותו סמך הרמב"ם להעתיק פרשיותיו, לא התעסק כלל בהגהת הפרשיות, "אין למופעי הפרשיות שבכתר שום ייחוס מיוחד, ואין לפסיקתו של הרמב"ם שום בסיס" (עמ' שמג). קשה להאמין שמישהו בדורנו השפל יעיז לכתוב דברי זלזול כאלה על אחד המיוחד מהראשונים כמלאכים, משה אמת ותורתו אמת שכל דבריו בדיוק ודקדוק נפלא אחרי דרישה וחקירה לרדת לעומק העניין, וכל כלל ישראל נמשכו אחריו כסומא בארובה ח"ו. ולולא שחוששני שבדור עקבתא דמשיחא דחוצפא יסגא, יש אנשים שיתנו אמן בדבריו – החרשתי – כדי שלא יאמרו שדברי קדמונינו ומסורת ישראל צריכים חיזוק."

על מתקפה זו הגיב ר' וינטרויב כך: "אין בכוונתי לפסוק הלכה. יתר על כן, לא עלתה על דעתי שהטענות שהועלו במאמר תומכות בשינוי אות אחת או פרשה אחת בספר תורה שלנו, רח"ל, שכן למסורת כפי שהיא מקובלת בכלל ישראל יש כוח הלכתי והיא זו שקובעת בסופו של דבר. כל הנטען במאמר היה רק לצורך ההיסטורי ואין לו שום נגיעה לעולם ההלכה."¹⁵

כאן אני מוסיף שאמנם עצמת ההתקפה של ר' יצחקי הייתה גבוהה, אולם רק מעט תוכן היה בה. טיעוניו של ר' וינטרויב עומדים וקיימים. מקריאה בהלכה ד של הרמב"ם שהעתיק לעיל¹⁶ (המתחילה "ולפי שראיתי שיבוש גדול"), ומן הביטוי "דברים אלו" שמופיע בה שלוש פעמים, אפשר להבין שהלכה זו מתייחסת אך ורק לנושא הפרשיות.

¹³ ר' דוד יצחקי, עוד בענין מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה, חצי גיבורים – פליטת סופרים, חוברת ח', אלול תשע"ה 2015, עמ' א'ק-א'ק'ג.

¹⁴ ר' מרדכי דב וינטרויב, תגובה לתגובה, חצי גיבורים - פליטת סופרים, אלול תשע"ה 2015, עמ' א'ק'ד-א'ק'טו.

¹⁵ דומה לדעת 'גינת ורדים', ראה פרק 23, 'המתח בין ההלכה והאמת ההיסטורית' בספרי.

¹⁶ בתחילת הפרק 'חשיבות החלוקה לפרשיות פתוחות וסתומות'.

הרמב"ם מעיד שבזמנו היה שיבוש גדול בפרשיות, ופוסק שיש לסמוך על הכתר (הספר הידוע במצרים) "לפי שהגיהו בן-אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות" **בנושא הפרשיות**. אולם ברור מהסעיפים הסמוכים במשנה תורה (פרק ז הלכות יא, יב, יג, ופרק ח הלכה ג) שעיקר ההגהות שעשה בן-אשר הוא בנושא חסר/מלא ולא בפרשיות. מאידך גיסא, ר' וינטרויב לא דייק בלשונו בכותבו שאין לכתר ייחוס מיוחד בנושא הפרשיות, שהרי עצם קביעת הרמב"ם בספר ההלכות שלו שיש לסמוך על הכתר בנושא הפרשיות היא ייחוס גדול. אבל צודק ר' וינטרויב שקביעה זו אינה עושה את הכתר למקור המדויק ביותר בנושא הפרשיות על פי המסורה הטברנית.

ב. אחרי ציטוט הלכה ד של הרמב"ם פותח ר' יצחקי את טיעונו השני כך: "הרמב"ם מתאר בדיוק נמרץ את המצב בימיו. ובכן מה חידש לנו הכותב במאמרו, שלא ידע הרמב"ם?" בתגובתו כותב ר' וינטרויב: "בדבריו של הרב יצחקי בסעיף זה לא הוסיף לנו כלום על המבואר במאמרי." אני לא הבנתי את מהות טיעונו של ר' יצחקי, וכנראה גם וינטרויב לא הבין. ראוי לציין שר' וינטרויב מסיים את תגובתו: "הטענה אותה אני מבסס במאמרי היא שאפילו כתבי היד שהעתיקו מתוך ספרו של בן-אשר והדומים לו דמיון מפתיע באותיות, בניקוד ובטעמים, עדיין הם עצמם רחוקים מאד מהכתר" [וכנראה הוא מתכוון שכתבי היד ל, ב, ש, ש, 1, 3 ק רחוקים מאד בעניין הפרשיות].

ג. כאן תוקף ר' יצחקי את המספרים שהביא ר' וינטרויב בעניין חוסר ההתאמה בין כתבי היד ל, ב, ש, ש, 1, 3 ק לכתר (להלן כתב יד א) בנושא הפרשיות, כאמור חוסר ההתאמה היה באחוזים: 15%, 24%, 21%, 23%, 31%. כדי לנסות לשים את המספרים בפרופורציה ר' יצחקי משווה אותם למספרי חוסר ההתאמה שמצא הרב ברויאר בכתבי התורה בכתבי יד אלה. ר' וינטרויב הגיב על כך בדברים חריפים: "טענת הרב יצחקי בסעיף זה גובלת בזריית חול בעיני המעיין!". אמנם אין שום מקום להשוואה בין הנושא שהרב ברויאר עסק בו לבין הנושא שלנו, אבל אני הייתי משתמש בשפה רכה יותר – כנראה ר' יצחקי לא הבין לאשורו את משמעות המספרים שהביא ר' וינטרויב. ר' וינטרויב כתב לדוגמה "ל – 107 חילופים, 595 מופעים תואמים, 15% חוסר התאמה". משמעות הדבר שמתוך כ- 702 פרשיות¹⁷ שישנן ב- א או ל, ב 15% מהן (כ- 105) יש שוני בסוג הפרשיה בין א ו ל ויש התאמה בכ- 595 מהן. זה **בוודאי אחוז גדול ומשמעותי של אי התאמה!!**

ד. ר' יצחקי מביא מדברי הרמ"ה, המאירי, אור תורה ור' אברהם חסן¹⁸ שהספר הידוע במצרים (כתר ארם צובה) הוא סמכות לענייני הפרשיות. על כך הגיב ר' וינטרויב

¹⁷ כאמור לעיל הרמב"ם מנה 669 פרשיות פתוחות וסתומות בכתר ארם צובה. מספר הפרשיות (702) שנוקב בו וינטרויב מתקבל על הדעת.

¹⁸ ראה ספרי עמ' 128, 138.

בצדק: "בסעיף זה מביא הרב יצחקי את דעתם של חכמי ופוסקי הדורות בנוגע למופעי הפרשיות של הרמב"ם. אכן הדברים הינם חשובים מאוד לפסיקת ההלכה וברור שדעה זו היא זאת שהחזיקו בה כל הפוסקים, אבל במאמרי לא עסקתי כלל בנושא ההלכתי אלא בשאלה ההיסטורית מה היה היחס לכתר בנוגע לפרשיות לפני פסיקת הרמב"ם, שאלה שדברי הפוסקים אינם עונים עליה מאומה."

ה. ר' יצחקי דוחה לחלוטין את טיעונו של ר' וינטרויב, בהסתמכו על נתונים מספרו "אשרנו". שם הוא השווה כ-150 פרשיות בתורה, ומצא שממוצעי אחוז ההתאמה של סוגי הפרשיה (פתוחה, סתומה, יש פרשיה, אין פרשיה) בין כל כתב יד לארבעה כתבי היד האחרים היו: א - 84, ל - 79, ש1 - 76, ש - 80, ב - 76, דבר המלמד שהפרשיות בכתר ארם צובה הן דווקא המדויקות ביותר בין כל כתבי היד. ר' וינטרויב הגיב כי "יש מן הצדק בדבריו של הרב יצחקי על כך שפרשיות הכתר קרובות יחסית לשאר כתבי היד מכל כתב יד אחר שנבדק על ידו". אך ר' וינטרויב טוען שההפרשים הקטנים בין המספרים של ר' יצחקי אינם משמעותיים וגם שאין זה נכון לכלול את הקטגוריה "אין פרשה" במבדק. המספרים שהתקבלו בידי ר' וינטרויב בהשמטת הקטגוריה הזו הם: א - 74, ל - 72.5, ש1 - 69.75, ש - 73.75, ב - 72, כלומר שההפרשים בין כתבי היד אינם משמעותיים. לדעתי, לסעיף זה אין כלל משקל משמעותי בדיון על טענותיו של ר' וינטרויב שבנושא הפרשיות אין לתת עדיפות לכתר ארם צובה. לגופו של עניין, מחקרו של פרופ' פנקובר שהביא ר' וינטרויב כבסיס להערתו בסעיף זה, וכן המספרים שכתב ר' יצחקי (ובוודאי המספרים שתיקן ר' וינטרויב) אינם תומכים בעדיפות הכתר.

תגובת ר' זישא אברהם קדיש

בשנת 2015 התפרסמה גם תגובתו של ר' זישא אברהם קדיש¹⁹ למאמרו של ר' וינטרויב. ר' קדיש מסכם את מאמרו של ר' וינטרויב כך:

[המאמר] דן בעובדה שמסורת הסופרים הכללית המשתקפת בכתבי היד הטברנים לגבי חלוקת הפרשות הפתוחות והסתומות לא היתה אחידה. אמנם רוב כתבי היד דומים אחד לשני באופן כללי בחלוקת הפרשות, אבל השינויים ביניהם מהווים מיעוט ניכר מאוד. ומתברר בנוסף שכתר ארם צובה רחוק מלהיות המייצג הנאמן ביותר למצב הכללי הקיים בכתבי היד. מסקנתו של המחבר: "אם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם". המחבר מגיע למסקנה זו באופן משכנע. להלן שלוש נקודות ביקורת על המאמר, ולאחריהן רעיון יותר כללי שיכול לעזור לנו להבין את התופעה המתוארת במאמר.

¹⁹ ר' זישא אברהם קדיש, הצעה בדעת הרמב"ם בעניין סמכותו של בן-אשר, חצי גיבורים – פליטת סופרים, חוברת ח', אלול תשע"ה 2015, עמ' א'קטז-א'קיז.

בנקודה הראשונה מותח ר' קדיש ביקורת על ר' וינטרויב, שבסעיף ג היה צריך להביא את הנתונים היבשים על אופיים של ההבדלים בין כתבי היד (כמה מהם על סוג הפרשיה, וכמה על עצם קיום פרשיה נבדלת), וכן להאריך בדבר היחסים שבין כתבי היד השונים. וממשיך ר' קדיש וטוען שמוגזם לקרוא לתוצאה "שיבוש גדול" (בכותרתו של ר' וינטרויב לסעיף ג), והוא היה מתאר את המצב במילים רכות יותר, שיש "התאמה כללית בלבד בין כתבי היד, כלומר מצב שלא נעשה מאמץ לקבוע פרטים במסורת הטברנית (לעומת המסורת הבבלית)". למעשה הנתונים היבשים הובאו על ידי ר' יצחקי בתגובתו שראינו לעיל, ר' וינטרויב "תיקן" נתונים אלה בתגובתו לתגובה. לדעתי המילים של ר' קדיש רכות מדי, כי כמות ההבדלים בין כתבי היד היא משמעותית, ואין עדות - מלבד מה שכתב הרמב"ם - שהכתר הוא סמכות עדיפה בנושא. באשר לביקורת על השימוש של ר' וינטרויב בביטוי "שיבוש גדול" בכותרתו של סעיף ג, הרי ברור שהוא רק מטבע לשון הבא בעקבות שימוש של הרמב"ם בביטוי זה.

בנקודה השנייה כותב ר' קדיש "לגבי המסקנה, אולי כדאי לפחות להציע (אמנם רק בתור אפשרות קלושה) שדווקא נטייתו של הכתר לצמצם בפרשות באופן יחסי (פחות פרשות בכלל, וסתומות במקום פתוחות) מהווה סימן כלשהו לשמרנותו ולאמינותו". אינני רואה את ההיגיון או החשיבות בהצעה "קלושה" זו.

בנקודה השלישית כותב ר' קדיש שלא ייתכן שדבריו של הרמב"ם "[בן-אשר] דקדק בו שנים והגיהו פעמים רבות" מתייחסים להגהת הפרשיות, כי לכך מספיקים כמה ימים, אפילו לתנ"ך כולו. לדעתי הערה זו של ר' קדיש אינה מעלה ואינה מורידה את הטענה שהכתר הוא סמכות לפרשיות, כי ברור שהכוונה היא שבן-אשר הגיה ודקדק שנים רבות הן בכתיב, הן בניקוד ובטעמי המקרא, והן בשאר הדברים.

אולם לקראת הסוף מביע ר' קדיש "רעיון יותר כללי שיכול לעזור לנו להבין את התופעה המתוארת במאמר" **והוא באמת מציע בדברי טעם רעיון מרתק, מקורי וכללי**, ואביא אותו במלואו:

למרות שהרמב"ם לכאורה פעל בנושא קביעת הפרשות בתורה בתור בעל הלכה, ייתכן שדווקא הגותו יכולה להסביר את הפליאה שהצביע עליה המחבר. בתור הוגה שבא לכתוב ספר הלכה שלכאורה יחתום את התורה שבעל פה [כך ראה הרמב"ם את ספרו משנה תורה], מה שהעסיק את הרמב"ם היה בעיקר אחידות למעשה בעם ישראל, אבל לא פרטים בעלי משמעות נמוכה או שאין להם משמעות בכלל. השווה לגבי פרטי עבודת הקורבנות במורה נבוכים (חלק ג פרק כו). התורה אמנם חייבת לקבוע את כל הפרטים הקטנים, אבל עצם הקביעה עצמה אינה בהכרח מהותית. אם כן, ייתכן שגם קביעותיה הפרטניות של המסורה לא היו עקרונות בעיני הרמב"ם. הוא בוודאי נהנה שבעלי המסורה כבר עסקו בתחום הזה, כדי שהמסורת לא תהיה פרוצה בכללותה וכך תשתמר יפה מדור לדור. אמנם לגבי פרטי מלאכת המסורה הוא

רצה בעיקר לקבל קביעה מקצועית סופית. טוב היה להחזיק בידיו את יצירת המופת של בן-אשר, שהיה אדם בעל מקצועיות וסמכות בתחום זה שאי-אפשר לערער עליהן. הרמב"ם היה יכול להסתמך על העותק הזה ואף לפסוק לאחרים לעשות את אותו הדבר, כדי לחתום את כל התחום של סת"ם מבחינה הלכתית, ובו בזמן בלי לעסוק יותר מדי בעצמו באותה מלאכה דקדקנית.

אפשר להציע אותו דבר לגבי חלוקת הפרשיות: חוסר אחידות אכן היה בעיני הרמב"ם "שיבוש", במיוחד בתחום שקשור לכשרותו של ספר תורה. מה שעניין אותו היה לשים קץ אחת ולתמיד לאותו "שיבוש". הרמב"ם לא פעל כמו חוקר מודרני שבוחן לדוגמה את כתב יד לנינגרד, ומוצא שהוא מדויק להפליא בתחום הניקוד והטעמים אבל הרבה פחות בנוסח הכתיב של האותיות. בשביל הרמב"ם, אם כבר היה לו ספר מדויק להפליא (לפחות באותיות וניקוד וטעמים) שהוא מעשה ידיו של בעל המקצוע הראשון במעלה, ואותו בעל מקצוע היה מוכן לקבל את הפרשות כפי שהן מופיעות בכתר, זה כבר היה מספיק בשבילו. הוא לא היה פוסק לעם ישראל לסמוך על הכתר בתחום העיקרי, ולפנות אל ספר אחר או לסמוך על רשימה אחרת בתחום הפרשות. כי הרמב"ם חשב שאין דבר מהותי בפרטי חלוקת הפרשות, וכל מה שעניין אותו היה רק לעשות סדר בתחום שעד דורו לא היה בו סדר [אחידות בכל ספרי התורה בתחום הפרשות].

בסוף דבריו מוסיף ר' קדיש פיסקה מעורפלת מעט, בה הוא מפנה לדברי ר' אברהם בן הרמב"ם. כדאי להביא כאן את דברי הראב"ם במלואם:

ואנו רואים הרבה חילוקים ושינויים בין הסופרים בדבר הפרשיות שבספר תורה הפתוחות והסתומות, וכבר ראינו בעלי הוראה שהיו קוראים במעמדם בכל אחד מהספרי תורה האלה, והוא דבר של טעם, כי אין עמנו ספר עזרה²⁰ שנוכל לדקדק ממנו הדבר, ואין בדבר זה קבלה שהכול מסכימים עליה עד שנפסול מה שיסתור אותה, והנכון לדקדק לכתוב כפי שכתוב בספר אהבה [במשנה תורה לרמב"ם, שם מובאות הלכות ספר תורה שהבאנו לעיל], ומכל מקום מה שזונה ממנו אין לפסוק עליו שהוא פסול, אלא אם כן יהיה שונה מכל ספרי תורה הנמצאים, אבל דבר שיש בו מחלוקת בין הסופרים לא נוכל לפסוק שהוא פסול.²¹

אנו רואים אפוא שבנו של הרמב"ם הסתייג ממה שכתב אביו ומעיד שאביו לא קבע למעשה נוסח סופי ומוחלט לפרשות התורה הסתומות והפתוחות, וגם נוסחים אחרים הם לגיטימיים, לפחות בדיעבד.

²⁰ ראה ספרי, עמ' 59-62.

²¹ תשובות רבנו אברהם בן הרמב"ם, ירושלים, תרצ"ח, סימן צא.

לאחר קריאת מאמרו של ר' קדיש ורעיונו המרתק אינני מסכים שהמסקנות הנועזות של ר' וינטרויב נובעות בהכרח מהטיעונים שהוא הביא, ובוודאי שהמסקנה מרחיקת הלכת "ואם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם" אינה מקובלת עלי, מפני שהרמב"ם לא טען שהוא בחר בכתר ארם צובה בגלל החלוקה לפרשיות שבו.²²

הערתו של ד"ר מיכאל חנין על הגדרות צורת הפרשיות של הרמב"ם והרא"ש

ד"ר מיכאל חנין הוא סופר סת"ם מומחה ובעל מגיה מוסמך, וגם בעל ידע רחב בסופרות, בתולדות האלף-בית ובנוסח התורה. הוא מעדיף להפיץ את ידיעותיו במדיום של סרטונים, ויש לו סדרה ארוכה של סרטונים ביוטיוב בשם "המסתורין של האלפבית הקדוש" ובה חומר מעניין רב. הוא קרא טיוטת מאמרי זה וטען שהמאמרים והדיונים שהבאתי לעיל בפרק זה – על פרשיות פתוחות וסתומות – מיותרים ואינם לעניין, משום שמחבריהם לא התחשבו בעובדה שלרמב"ם ולרא"ש היו הגדרות שונות של פרשיה פתוחה ופרשיה סתומה. ישנן פרשיות שיהיו פתוחות עבור הרמב"ם, ואילו הרא"ש מגדירן כסתומות. אמנם בסופו של דבר ר' יוסף קארו קבע את ההלכה בבית יוסף ובשולחן ערוך כרמב"ם, ומאז אין עוררין על פסק זה, אולם טוען חנין שבימי הראשונים – ובפרט בספרי תורה וכתבי יד שנכתבו באשכנז – הסופרים כתבו אותם בהתאם להגדרותיו של הרא"ש האשכנזי, ולא של הרמב"ם הספרדי. כמובן שאפשרות זו תשפיע על הניתוחים והסטטיסטיקות שהביאו פרץ, וינטרויב, יצחקי וקדיש במאמריהם שהבאנו לעיל, שבהם הם מניחים שכל הספרים נכתבו על פי הגדרות הרמב"ם.

מאמרו של הלבני על מחלוקת הרמב"ם והרא"ש בדבר צורות הפרשיות הפתוחות והסתומות

בעקבות הערותיו של חנין חיפשתי חומר נוסף בנושא, ומצאתי מאמר נפלא וברור של אפרים בצלאל הלבני,²³ שכנראה לא היה ידוע לחנין. אסכם אותו כאן בלי להיכנס עמוק מדי לצד הטכני.

ראשית, יש לדעת שכולם מסכימים שכאשר קובעים שפרשיה מסוימת היא פתוחה או סתומה הכוונה לפרשיה המתחילה ולא לפרשיה המסתיימת. לרמב"ם יש כמה צורות גרפיות לפרשיה פתוחה ולפרשיה סתומה וכן גם לרא"ש, אבל הם חלוקים בצורות השונות. הפרטים

²² אוסיף כאן שמתוך התכתבותי עם ר' זישא אברהם קדיש, הערה אחת שלו ראויה להדגשה: "כתבי יד אשכנזיים הם ככלל לא טבריינים".

²³ אפרים בצלאל הלבני, צורות פתוחות וסתומות - מחלוקת הרמב"ם והרא"ש לאור הכתר וכתב יד לנינגרד, נטועים ח (מרחשון תשס"ב), עמ' 73-83, המכללה האקדמית הרצוג.

מסובכים ולא אכנס לעומקם, אולם אביא רק את הסיכום של הלבני בדבר ההבדל שבין שיטת הרמב"ם ושיטת הרא"ש :

כאשר הפרשה שלפני ההפסקה מסתיימת בתחילת שורה, גם לדעת הרמב"ם וגם לדעת הרא"ש יש לנהוג בצורה דומה. בשביל פרשה פתוחה יש להשאיר את שאר השורה ריקה ולכתוב את המילה הבאה בראש השורה הבאה, ובשביל פרשה סתומה יש להשאיר רווח באמצע השורה ולכתוב את המילה הבאה בסוף השורה. אולם כאשר הפרשה שלפני ההפסקה מסתיימת בסוף שורה, נחלקו הרמב"ם והרא"ש. לדעת הרמב"ם, בשביל פרשה פתוחה יש להניח שורה אחת ריקה ולהתחיל בראש השורה השלישית, ובשביל פרשה סתומה יש להתחיל מאמצע השורה השנייה. דעת הרא"ש הפוכה: בשביל פרשה פתוחה יש להתחיל מאמצע השורה השנייה, ובשביל פרשה סתומה יש להשאיר שורה ריקה ולהתחיל בראש השורה השלישית. אי לכך, כאשר פרשה מסתיימת בסוף שורה, אי אפשר לצאת ידי שתי השיטות. אם יכתוב בהתאם לשיטה אחת, יהיה הספר פסול לפי השיטה השנייה, מכיוון שהחליף פתוחה בסתומה או להפך.²⁴

יש לשים לב לכך שהמחלוקת הזו מובילה לשתי בעיות. הראשונה, מה יעשה סופר כאשר פרשה שהוא כתב מסתיימת בסוף שורה? והשנייה, כאשר הסופר מעתיק מכתב יד מוסמך או מספר תורה מוסמך והוא רואה שפרשה שם הסתיימה בסוף שורה – כיצד יידע האם זו פרשה פתוחה או סתומה?

הלבני השווה את צורות הפרשיות בחלקים ששרדו מהתורה בכתר ארם צובה עם הפרשיות בקודקס לנינגרד (כתב יד ל), ומצא שמונה מקומות שהפרשיות שונות בכתיבתן בפועל, אך ניתוחן על פי שיטת הרמב"ם מראה שהן מקבילות מבחינה הלכתית (כלומר ששתיהן פתוחות או ששתיהן סתומות). מאידך גיסא, לפי שיטת הרא"ש יש מחלוקת בין כתבי היד בשניים מן המקומות. מסקנת הלבני: "**בהנחה שהכתר וכתב יד לנינגרד מייצגים מסורת זהה בחלוקת הפרשיות, עלה בידינו להראות שרק שיטת הרמב"ם מתאימה לכתר**".²⁵ בהמשך הניתוח כותב הלבני שישנם שמונה-עשר מקומות שבהם יש הסכמה בין כתבי היד על פי שיטת הרמב"ם, אבל יש רק מקום אחד של הסכמה ביניהם על פי שיטת הרא"ש ולא על פי שיטת הרמב"ם, ולכן ניתן להשוות בין כתב יד לנינגרד והכתר וללמוד מהאחד על חברו.²⁶

לבסוף מעיר הלבני על שיטת הרא"ש:

²⁴ הלבני, צורות פתוחות וסתומות, עמ' 74.
²⁵ הלבני, צורות פתוחות וסתומות, עמ' 76.
²⁶ הלבני, צורות פתוחות וסתומות, עמ' 77.

קשה לדעת אם הייתה מסורת שנהגה בהתאם לשיטת הרא"ש. הרי אין אנו יודעים בבירור על איזה כתב יד הוא סמך, וכן אין בידינו רשימה שלו של פתוחות וסתומות כדי לבדוק את התאמתה לכתבי היד שבידינו. יתרה מזו, כפי שאמר הרמ"ע מפאנו,²⁷ יש לתת את הדעת על כך, שבעוד שהרמב"ם אומר במפורש שהוא מתבסס על כתב יד מוסמך, הרא"ש דן בפירוש הירושלמי ומסכת סופרים, ואין הוא מביא ראיה מכתב יד או מהנהוג בספרי תורה. בהלכות ספר תורה הלכה יג, כותב הרא"ש:

ואם סיים פרשה סתומה בסוף שיטה, יניח שיטה חלק ויתחיל בשיטה השלישית והוא פרשה סתומה, כיון דאין פתוחה לא בסוף שיטה ולא בהתחלת שיטה, ושיטה חלק הוי כמו ריוח שבאמצע שיטה.

הרי שבמקרה שלא נידון במפורש במקורות, הרא"ש, כדרכו, מכריע על פי סברה, ואין הוא מתייחס לספרי התורה שבימיו. שתיקתו של הרא"ש היא רועמת, ומלמדת שהוא לא התבסס על מסורת אלא על פירושו למקורות ההלכתיים. כאמור, ההשוואה בין כתבי היד מאששת את שיטת הרמב"ם בצורת הפרשיות, ומלמדת שמשא אמת והלכות ספר תורה שלו אמת.²⁸

אם כן, הניתוח הזה של הלבני מוכיח שכתר ארם צובה וקודקס לנינגרד נכתבו על פי הגדרת הפרשיות של הרמב"ם ולא של הרא"ש, וכן שלא היה בסיס של מסורת להגדרותיו ההלכתיות של הרא"ש.

כעת אני רוצה לחבר כמה חוטים ביחד. נעתיק לכאן את הפסקה שכתבנו בתחילת הדיון בפרשות הפתוחות והסתומות:

הוא (פרץ) בדק את הפרשיות במדגם של כ-20 מצחפי מסורה מהמאות 13-14 שנכתבו בספרד ובאשכנז, ומצא שרוב המצחפים הספרדיים נכתבו לפי שיטת הרמב"ם, לעומת המצחפים האשכנזיים שנכתבו ברובם המכריע בשיטה שונה. ידוע לנו שר' יום טוב ליפמן מוילהויזן, שנפטר בשנת 1440, העיד כי רוב ספרי התורה באשכנז אינם כתובים בשיטת הפרשיות של הרמב"ם, והוא ניסה להשליט שיטה זו באשכנז. פרץ בדק גם מדגם של פרשיות בספר דברים בכ-240 מצחפים אשכנזיים, ומצא שרק בכחמישה אחוזים מהמצחפים יש קרבה גדולה לרשימת הרמב"ם.

מתברר אם כן שקיימת עדיין אפשרות שהניתוחים והסטטיסטיקות שהביאו פרץ, וינטרויב, יצחקי וקדיש במאמריהם בעניין הפרשיות אינם נכונים, מפני שספרי התורה וכתבי היד האשכנזיים שהם בחנו נכתבו על פי שיטת הרא"ש, ולא על פי שיטת הרמב"ם. ובנוסף, אפשר שמה שמכונה "שיטת הרא"ש" היא למעשה ירושה מהמזרח מתקופת הגאונים, שהרי

²⁷ שו"ת רמ"ע מפאנו, סימן קו.

²⁸ הלבני, צורות פתוחות וסתומות, עמ' 77-78.

כבר ראינו שמקור הנוסחים הנפוצים באשכנז בימי הביניים הוא המזרח. טענת חנין, שספרי התורה וכתבי היד שנכתבו באשכנז בתקופת הראשונים נכתבו בהתאם להגדרותיו של הרא"ש, עשויה להיות טענה נכונה. יהיה מעניין מאוד לחזור על בדיקת ספרי התורה האשכנזיים והמצחפים האשכנזיים שנבדקו במחקרים, אבל הפעם בהתאם להגדרות הפרשיות של הרא"ש, ולא של הרמב"ם. אם ההתאמה ביניהם תהיה גדולה באופן משמעותי מזו שנמצאה על פי הגדרותיו של הרמב"ם, אזי כנראה חנין צודק, וספרי התורה וכתבי היד האשכנזיים נכתבו לפי הגדרות הרא"ש. מאידך גיסא, לדעתי הסיכוי שטענת חנין נכונה קלוש, משום שכפי שכתב הלבני, הרא"ש לא התבסס על מסורת, אלא פירש את המקורות ההלכתיים על פי הבנתו.

סיכום

חלוקת התורה לפרשיות פתוחות וסתומות היא בעלת חשיבות הלכתית רבה. הרמב"ם ראה "שיבוש גדול בכל הספרים" בנושא הזה, וערך רשימה של 669 הפרשיות כדי להסדיר את הדבר. קליטת רשימתו הייתה איטית ושונה בין מרכזי המסירה; באשכנז התהליך הושלם מאות שנים לאחר קביעת הרשימה בידי הרמב"ם. ר' יום טוב ליפמן מוילהויזן, שחי במחצית הראשונה של המאה ה-15, העיד כי רוב ספרי התורה באשכנז אינם כתובים בשיטת הפרשיות של הרמב"ם, ובעקבות זאת ניסה להשליט את שיטת הרמב"ם גם שם.

ד"ר יוסי פריץ בחן ספר תורה הקרוי "דדן", ומצא כי "עדות נוספת לקיומה של מסורת חלוקה לפרשיות עצמאית באשכנז עולה גם מהעובדה שכמעט כל אותן פרשיות שבספר התורה דדן השונות מחלוקת הרמב"ם, מצויות ברשימות בבליות עתיקות ובכתבי יד מזרחיים קדומים מהמאות 10-11".

ר' מרדכי דב וינטרויב כתב מאמר בנושא הפרשיות שגרם לסערת רוחות. הוא טען שאף על פי שבן-אשר הגיה את כתר ארם צובה פעמים רבות, הוא לא עסק כלל בעניין הפרשיות הפתוחות והסתומות. לדבריו "מסקנה זו הינה מביכה מאד, שכן לפיה אין למופעי הפרשיות שבכתר שום ייחוס מיוחד, ואין לפסיקתו של הרמב"ם שום בסיס". והוא מסכם: "מסורת הכתר הינה שונה משמעותית מהמסורות המתועדות בכתבי יד אחרים [ל, ב, ש, 1, ק3], ואם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך בירור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם".

ר' דוד יצחקי הגיב למאמרו של ר' וינטרויב במאמר חריף, ואף תקף את ר' וינטרויב באופן אישי. ר' וינטרויב התגונן, ולדבריו "לא עלתה על דעתי שהטענות שהועלו במאמר תומכות בשינוי אות אחת או פרשה אחת בספר תורה שלנו, רח"ל, שכן למסורת כפי שהיא מקובלת בכלל ישראל יש כוח הלכתי והיא זו שקובעת בסופו של דבר. כל הנטען במאמר היה רק לצורך ההיסטורי ואין לו שום נגיעה לעולם ההלכה".

ר' יצחקי תקף את המספרים הגבוהים שהביא ר' וינטרויב בעניין חוסר ההתאמה בין כתבי היד ל, ב, ש, ש, 1, ק ל-א. ר' וינטרויב הגיב על כך במילים קשות: "טענת הרב יצחקי בסעיף זה גובלת בזריית חול בעיני המעיין!". בהקשר הזה אני משער שר' יצחקי לא הבין לאשורם את המספרים שהביא ר' וינטרויב ואת משמעותם. המספרים באמת גבוהים, ויש בוודאי אחוז גדול ומשמעותי של אי התאמה. ר' יצחקי טען שפוסקי הלכה כמו הרמ"ה והמאירי כתבו שכתר ארם צובה הוא סמכות לענייני הפרשיות. ר' וינטרויב הגיב שהוא לא עסק כלל בהיבט ההלכתי, אלא בשאלה ההיסטורית מה היה היחס לכתר בנוגע לפרשיות. בסיכום, לדעתי לא היה מקום לביקורת הקשה של ר' יצחקי על ר' וינטרויב, לא מן ההיבט התוכני ובוודאי שלא מן ההיבט האישי.

ר' זישא אברהם קדיש הגיב גם כן למאמרו של ר' וינטרויב. הוא הביא שלוש נקודות ביקורת קלות על המאמר, ואח"כ הציע את הרעיון המרתק: הרמב"ם העיר כי ישנו "שיבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו, וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהם". הפיתרון של הרמב"ם למצב זה היה להביא לאחידות בעם ישראל בנושא הפרשיות הפתוחות והסתומות. מאידך גיסא, הוא לא רצה להיכנס להכרעה בכל המקרים הרבים של מחלוקת, לכן אימץ הרמב"ם את מערכת הפרשיות כפי שהיא בכתר ארם צובה. הוא בחר בכתב יד זה כי בן-אשר, מומחה המסורה, הגיה אותו פעמים רבות ודאג לתקינותו בענייני הכתיב, הניקוד והטעמים.

ר' קדיש גם הביא את דברי ר' אברהם בן הרמב"ם, שהעיד שבדורו עדיין היו מחלוקות בין הסופרים בנושא הפרשיות, "ואין בדבר זה קבלה שהכול מסכימים עליה עד שנפסול מה שיסתור אותה, והנכון לדקדק לכתוב כפי שכתוב בספר אהבה [במשנה תורה לרמב"ם] ומכל מקום מה ששונה ממנו אין לפסוק עליו שהוא פסול, אלא אם כן יהיה שונה מכל ספרי תורה הנמצאים, אבל דבר שיש בו מחלוקת בין הסופרים לא נוכל לפסוק שהוא פסול". בעקבות דברים אלו של ר' קדיש אני מסייג מטענת ר' וינטרויב ש"אם היה עלינו לבחור כתב יד מדויק לצורך ברור מופעי הפרשיות, הכתר לא היה נמנה ביניהם".

ד"ר מיכאל חנין ערער מהיסוד על המסקנות של החוקרים הללו. הוא טען שבאשכנז בימי הראשונים הסופרים כתבו כתבי יד וספרי תורה לפי הגדרות הפרשיות הפתוחות והסתומות של הרא"ש, שהן שונות מהגדרותיו של הרמב"ם. לדעתו, המאמרים והדיונים שהבאנו לעיל על פרשיות פתוחות וסתומות בימי הראשונים מיותרים ואינם לעניין. אמנם בסופו של דבר ר' יוסף קארו קבע את ההלכה כרמב"ם, ומאז אין עוררין על פסק זה.

אפרים בצלאל הלבני דן במאמרו במחלוקת זו שבין הרמב"ם לרא"ש. ברוב הצורות הגרפיות המסיימות פרשה יש הסכמה בין הרמב"ם והרא"ש אם הפרשה מוגדרת כפתוחה או כסתומה, אבל ישנן שתי צורות גרפיות שבהן מצויה מחלוקת. הלבני השווה את הצורות הגרפיות בכתר ובכתב יד לנינגרד בטקסט של סוף התורה ששרד בכתר, ומצא ש"בהנחה

שהכתר וכתב יד לנינגרד מייצגים מסורת זהה בחלוקת הפרשיות, עלה בידינו להראות שרק שיטת הרמב"ם מתאימה לכתר"; כלומר שכתר ארם צובה וקודקס לנינגרד נכתבו על פי הגדרת הפרשיות של הרמב"ם. הלבני ממשיך: "קשה לדעת אם הייתה מסורת שנהגה בהתאם לשיטת הרא"ש ... הוא לא התבסס על מסורת אלא על פירושו למקורות ההלכתיים. כאמור, ההשוואה בין כתבי היד מאששת את שיטת הרמב"ם בצורת הפרשיות."

עם זאת, אפשרית גם טענת חנין שבאשכנז של ימי הביניים הסופרים כתבו כתבי יד וספרי תורה על פי שיטת הרא"ש, שהרי כבר ראינו שד"ר פרץ מצא כי "עדות לקיומה של מסורת עצמאית של חלוקה לפרשיות באשכנז עולה גם מהעובדה שכמעט כל אותן פרשיות שבספר התורה דדן השונות מחלוקת הרמב"ם, מצויות ברשימות בכליות עתיקות ובכתבי יד מזרחיים קדומים מהמאות 10-11". אם כן, כבר ראינו שמקור נוסחי התורה (בפרט בתחום הכתיב המלא והחסר) הנפוצים באשכנז בימי הביניים המוקדמים הוא המזרח, וייתכן אפוא שגם מקור החלוקה לפרשיות באשכנז הגיע מהמזרח, ושיטת הרא"ש מבוססת על מסורת מזרחית עתיקה זו שהגיעה לאשכנז. השערת חנין שווה בדיקה על ספרי תורה וכתבי יד אשכנזיים; אולם לדעתי הסיכוי שהיא נכונה אינו גדול, כי הגדרות הרא"ש ככל הנראה אינן מבוססות על מסורת אלא על פירושו לפי סברה לתלמוד.